

امام خمینی در وحدت‌گرایی، از چه شخصیتی تأثیر پذیرفته بودند؟

در عصر حاضر، حضرت امام خمینی رهبر کبیر انقلاب اسلامی، بزرگ‌ترین منادی وحدت اسلامی به‌شمار می‌رود. جناب‌عالی که در گذشته‌های دور، در کسوت شاگردی ایشان نیز بوده‌اید، درباره زمینه‌های شکل‌گیری این تفکر در بنیان‌گذار جمهوری اسلامی چه تحلیلی دارید؟

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين(ع). دریافتن فلسفه گرایش حضرت امام خمینی (رضوان‌الله تعالی علیه) به وحدت اسلامی، بدون در نظر گرفتن سایر جنبه‌های شخصیت ایشان، ناتمام است. نخست باید به آنها اشاره‌ای کرد که از خلال آن، علل نگاه وحدت‌محور ایشان هم روشن شود. با مطالعه‌ای اجمالی در زندگی امام خمینی، درمی‌یابیم که ایشان در بین علمای بزرگ معاصر، در رشته‌های مختلف علوم، دارای جامعیت خاصی بود. ایشان فقیهی زبردست، فیلسوف، عارف، معلم اخلاق، آشنا به مذاهب و آرای متفکران جهان، به‌خصوص مذاهب اسلامی بود و علل عزت و ذلت ملت‌ها و دولت‌های اسلامی را به‌خوبی می‌دانست. مجموعه این معلومات همراه با شرح صدر، واقع‌بینی و ارزیابی درست از اوضاع و شرایط مسلمین، به امام دید وسیعی داده بود که تقریباً منحصر به فرد بودند. بدیهی است که رهبر یک جامعه اسلامی، باید صاحب دید وسیع و شرح صدر باشد تا بتواند ناملازمات گوناگون را تحمل کند و با آرا و نظرات گوناگون روبه‌رو شود و بردباری به خرج بدهد و امام از چنین ویژگی ممتازی برخوردار بود.

آیت‌الله محمد واعظ‌زاده خراسانی

یعنی به نظر جناب‌عالی، جامعیت علمی امام خمینی و افق دید گسترده ایشان، زمینه‌سازی موفقیت‌های بعدی آن بزرگ شد؟

بله؛ کسانی که با علوم مختلف سروکار دارند، به‌خوبی می‌دانند که ارمغان فقه، اخلاق، تاریخ، آشنایی با مکاتب و مذاهب گوناگون و به‌خصوص فلسفه و عرفان، وسعت نظر و سعه صدر است؛ زیرا فلسفه صرفاً مبتنی است بر دلیل و برهان، و عرفان نیز، ریشه در اشراقات قلبی و افاضات الهی دارد و لذا عالم آشنا به این علوم، عاری از تعصب و تنگ‌نظری است. یک فیلسوف و عارف الهی، از آنجا که برخوردار از مبانی متقن علمی و مستدل است و از سوی دیگر، مسائل عرفانی را وجدان می‌کند و به مقام کشف و شهود می‌رسد، در عین اینکه عقاید خود را محکم و مسلم می‌داند، در برابر آرای دیگران یک نوع حالت

بعی طرفی دارد و می‌تواند آنها را تحمل کند. او به مرحله‌ای از علم رسیده که دیگران نرسیده‌اند و به گونه‌ای به عمق مسائل وارد شده و حقیقت را دریافته که دیگران دریافته‌اند؛ لذا در عین حال که آرای دیگران را تأیید نمی‌کند و حتی اگر در ذهن و دلش آنها را معذور نداند، با آنها مدارا می‌کند.

از دیگر ویژگی‌های برجسته مرحوم امام، مدارای با خلق بود که یکی از شروط اخلاقی عدالت است. انسان باید به این نکته توجه کند که همه افراد، در یک محیط رشد نکرده‌اند و شرایط زندگی‌شان، یکسان نبوده و مراحل مختلفی مثل محیط خانوادگی و تحصیلی و جامعه، بر روح آنها تأثیر گذاشته است. انسان به اجبار قدم در راهی نمی‌گذارد، اما در اتخاذ طریق هم، به‌طور مطلق آزاد نیست. بزرگان به دلیل برخورداری از ویژگی مدارا با دیگران و تحمل عقایدشان است که شایستگی رهبری مردم را پیدا می‌کنند. اصولاً پیامبران، رهبران و مراجع، باید دارای چنین خلق و خویی باشند، وگرنه جاذبه ندارند و نمی‌توانند مردم را دور خود جمع کنند.

از منظر شما محیط تربیتی امام خمینی، در نیل به منزلگاه ممتاز و نهایی ایشان، چه تأثیری داشته است؟

محیط تربیتی مرحوم امام، چه در خمین و چه در جوانی در اراک و قم، از ایشان شخصیتی را ساخت که همه مردم و مقدم بر آنها طلاب و فضایی حوزه علمیه، گردشان حلقه زدند. امام خمینی یکی از میرزترین طلبه‌های حوزه‌ای است که مرحوم آیت‌الله حاج شیخ عبدالکریم حائری بنا نهاد. ایشان نیز در بین علمای عصر خود، به وسعت نظر و شرح صدر و مدارا با خلق معروف بود و امام غیر از تلمذ در محضر این عالم فرزانه، سال‌ها با ایشان معاشرت داشت، از فضایل اخلاقی آن مرد بزرگ الگوبرداری می‌کرد و شاهد بود که ایشان برای همه احترام قائل بود و هرگز سخن کسی را با خشونت رد نمی‌کرد و اگر می‌خواست با کسی سخن بگوید، جانب احترام و مدارا را نگه می‌داشت. امام خمینی در قم نیز، با دوستان و بزرگانی مجالست و معاشرت داشت که همگی، از سعه صدر و مدارای با خلق برخوردار بودند؛ از جمله مرحوم آیت‌الله سیدصدرالدین صدر که خلقی پیامبرگونه داشت. همین گونه‌اند آیت‌الله سیدمحمدتقی خوانساری، آیت‌الله سیدمحمد حجت و دیگران. بدیهی است که الگوی تمامی این بزرگان، کسی جز پیامبر اکرم(ص) نبودند که خداوند خطاب به ایشان فرمود: «هر آینه اگر خشن و سختگیر بودی، مردم از گرد تو پراکنده می‌شدند و تحمّلت نمی‌کردند».

از منظر جناب عالی، شخصیت و منظر سیاسی امام خمینی، تحت تأثیر چه کسانی شکل گرفت؟

یکی از نعماتی که مرحوم امام در آغاز جوانی و در دوران تحصیل از آن بهره‌مند شد، مجالست با شخصیت‌های بزرگ و مجاهدی چون: مرحوم آیت‌الله حاج شیخ محمدعلی شاه‌آبادی، عارف و فقیه معروف تهران،

و مرحوم آیت‌الله سید ابوالقاسم کاشانی، قهرمان ملی شدن صنعت نفت و مبارز بزرگ و نامدار بود. با این همه، شخصیتی که شاید بیش از هر کس دیگری در زمینه مبارزه با طاغوت، آزادی خواهی و استقلال طلبی روی امام تأثیر داشت، مرحوم شهید آیت‌الله مدرس، شخصیت بزرگ و روحانی معروف اوایل مشروطیت بود که در چند دوره، توسط مردم تهران به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب شد و در تمام ادوار زندگی سیاسی، چه در مجلس و چه در خارج از مجلس، همواره با دیکتاتور زمانه به مبارزه پرداخت. ایشان به تمام معنا یک روحانی وارسته بود که با نهایت قناعت و به صورت طلبگی، زندگی می‌کرد. مرحوم امام در جوانی، با این شخصیت برجسته آشنا شد و رفتار و سلوک فردی و سیاسی شهید مدرس، بسیار بر روح امام تأثیر گذاشت و از ایشان، انسانی سیاستمدار و آشنا با واقعیت‌های زمانه ساخت. این ویژگی‌های ممتاز هنگامی که با سایر خصال که عرض کردم درآمیختند، از امام خمینی شخصیتی ساختند که توانست با رهبری‌های داهیان خود، بزرگ‌ترین انقلاب تاریخ معاصر را رقم بزند و حکومت 2500 ساله شاهنشاهی را سرنگون کند.

ملخص کلام اینکه امام خمینی با ویژگی‌های شخصیتی‌ای که مورد اشاره قرار گرفت، طبعاً ضرورت‌های وحدت و تقریب مذاهب اسلامی را بیش از سایر شخصیت‌ها درک می‌کرد و می‌دانست که وجود این عنصر، تا چه حد در تجدید حیات اسلام و احیای مجد و عظمت آن تأثیر دارد.

آیت‌الله محمد واعظ زاده خراسانی

جناب عالی در زمره شاگردان زنده یاد آیت‌الله العظمی حاج آقا حسین طباطبائی بروجردی نیز بوده‌اید که در عداد پیشگامان تقریب مذاهب اسلامی به شمار می‌رود. از منظر شما، زمینه‌های شکل‌گیری فکر تقریبی در ایشان چیست؟

بله؛ همان‌گونه که اشاره کردید، از دیگر بزرگان و پیشگامان تقریب و در کل علمای بزرگ معاصر، باید از مرحوم آیت‌الله العظمی بروجردی یاد کرد که در مسئله وحدت اسلامی، نقش بسیار تأثیرگذاری داشت. ایشان تا حدود هفده سال قبل از رحلت، در بروجرد زندگی می‌کرد و در آنجا مقام زعامت و مرجعیت داشت. سپس عده‌ای از بزرگان از جمله امام خمینی، تلاش کردند ایشان را به حوزه علمیه قم بیاورند تا تصدی ریاست و زعامت حوزه و نیز مرجعیت عظمای عالم تشیع را به عهده بگیرند. یکی از کسانی که همواره با ایشان ملازم بود و طرف مشورت ایشان قرار می‌گرفت و نظر می‌داد، امام خمینی بود. امام از باب احترام و تجلیل، با آنکه خود درس خارج معتبری داشت، تا آخرین روزهای حیات این مرد بزرگ، در درس ایشان شرکت می‌کرد.

همان‌طور که عرض کردم، مرحوم آیت‌الله بروجردی به مسئله وحدت اسلامی و تقریب مذاهب بسیار اهمیت می‌داد. ایشان چه در بیان نظرات علمی خود و چه در حوادث و مسائل عمومی مسلمین، همواره به وحدت

اسلامی اهتمام داشت و من تردید ندارم که امام در طول هفده سالی که با آن مرد بزرگ ملازم بود، در این بعد، یعنی دیدگاه وحدت اسلامی و تقرب بین مذاهب هم، تحت تأثیر آن مرد بزرگ بود و راه‌های تحقق بخشیدن به وحدت مسلمین را از ایشان فراگرفت و بعدها دنبال فرمود. تلاش‌های مجدانه آیت‌الله بروجردی، منجر به ایجاد رابطه بین علمای شیعه و اهل سنت، به‌ویژه علما و شیوخ الازهر شد و با تأیید و راهنمایی ایشان بود که پایگاه مهم علمی و اسلامی «دارالتقرب بین المذاهب الاسلامیه» به وجود آمد و علمای با اخلاص اهل سنت و شیعه، در آن به همکاری پرداختند تا از این طریق، وداد و رابطه بین فریقین را توسعه بدهند و بین مذاهب اسلامی، الفت و تقرب ایجاد کنند. این بزرگان می‌خواستند مسلمانان را متوجه این امر کنند که همه آنان، یک امت واحد و دارای مشترکات فراوان‌اند و باید این مشترکات را پایه وحدت خود قرار دهند و موارد اختلافی را از راه‌های علمی و بحث و نظر حل کنند و اگر هم حل نشدند، اجازه ندهند که منشأ اختلاف و نزاع بشوند. در اسلام، اصل اختلاف نظر مردود نیست و بلکه امری طبیعی است. آنچه ضرر دارد و قرآن هم مکرراً منع می‌کند، نزاع و درگیری است. «دارالتقرب» با انتشار مجله‌ای به نام «رساله الاسلام»، این خط را دنبال می‌کرد و علما و بزرگان مذاهب مختلف اسلامی در این نشریه، در جهت وحدت و تقرب مذاهب، به نشر افکار خود می‌پرداختند. مرحوم آیت‌الله بروجردی در تقویت این مرکز، سعی بلیغ داشت و من خود در فاصله سال‌های 1328 تا 1339، شاهد بودم که اعضای دارالتقرب و دبیرکل آن، به قم می‌آمدند و از ارشادات آن مرد بزرگ فیض می‌بردند. همچنین ایشان از محل وجوهات زیادی که در اختیار داشت، به این مرکز کمک می‌کرد تا بتوانند کارهایشان را توسعه بدهند و مجله «رساله الاسلام» را منتشر کنند. مرحوم امام خمینی از نزدیک، شاهد این تلاش‌ها و جریانات بود و دقیقاً دقت می‌کرد که آن مرد بزرگ، از چه راه‌هایی سعی می‌کند این هدف بزرگ را محقق کند. خود بنده هم همواره سعی کرده‌ام از افکار آن مرد بزرگ استفاده و همان خط مشی را دنبال کنم. <https://www.tlcv.ac.ir/ir.iichs/vdciz5az/2bcct1avw.html>